

Prizadevanje ženskih likov za ohranjanje nacionalne identitete v izbranih romanih sodobnih slovenskih pisateljic

TINA KRANER

Pekrska cesta 14, SI 2000 Maribor, kraner.tina@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.18690/scn.16.1.162-174.2023>

1.02 Pregledni znanstveni članek – 1.02 Review Article

V članku se ukvarjam z značilnostmi ženskih likov v štirih izbranih romanih sodobnih slovenskih pisateljic, ki so izšli po letu 2000: *Saga o kovčku* (2003) Nedeljke Pirjevec, *Burjin čas* (2009) Vilme Purič, *Da me je strah?* (2012) Maruše Krese in *Češnje, bele in rdeče* (2015) Tanje Tuma. Uvodoma predstavim teoretična dognanja o identiteti, nacionalni in etnični identiteti, na podlagi katerih analiziram dela. Osvetljeni so tudi vloga slovenske literature pri oblikovanju narodne zavesti, vprašanje identitete spola in tradicija vojne proze v književnosti slovenskih pisateljic. Obravnavani romani z vojno tematiko prikazujejo močne ženske like, ki se borijo za ohranjanje nacionalne identitete z namenom, da bi premagali okupatorje.

In this article, I discuss the characteristics of female characters in four selected novels by contemporary Slovenian female writers, all published after 2000: Nedeljka Pirjevec's *Saga o kovčku* (2003), Vilma Purič's *Burjin čas* (2009), Maruša Krese's *Da me je strah?* (2012) and Tanja Tuma's *Češnje, bele in rdeče* (2015). As an introduction, I present the theoretical findings on identity, both national and ethnic, and analyse the works on that basis. The role of Slovenian literature in the formation of the national consciousness, the question of gender identity and the tradition of war prose in literature by Slovenian female writers are also highlighted. The selected war-themed novels present strong female characters who fight for preserving national identity in order to defeat the occupiers.

Ključne besede: ženski liki, nacionalna identiteta, sodobne slovenske pisateljice, romani

Key words: female characters, national identity, contemporary Slovenian female writers, novels

1 Identiteta

Identiteta se nanaša na kolektivni vidik niza lastnosti, po katerih je stvar dokončno prepoznavna ali znana, z drugimi besedami, tisto, kar naredi osebo

edinstveno. Razumevanje tega pojma je kompleksno, saj obstaja več razlag njegovega pomena. Danes je razširjeno dojemanje identitete kot odprte za transformacijo, saj se lahko nenehno spreminja in razvija. Stane Južnič (1993: 9) ugotavlja, da je pojem identiteta usidran v izrazoslovju srednjeveške latinščine. Po Južniču je beseda sprejeta v slovenščino, so pa morda ostale dileme, ali naj pojem slovenimo. Slovenska ustreznica bi bila istovetnost (Južnič 1993: 11). Mirjana Nastran Ule (2000: 82) piše, da identiteta zajema dinamiko medsebojnega vplivanja med zgodovinskim in posameznikovim biografskim časom. Po mnenju avtorice (Nastran Ule 2000: 83) se identiteto pogosto definira z vprašanjem »kdo sem« oz. s tem, kar identiteta ni. Identiteta lahko nakaže skupne kvalitete strukture, ni pa struktura sama, temveč proces (Nastran Ule 2000: 84). Identiteta je proizvod jezikovne oz. diskurzivne namestitve subjekta v eno ali več skupnosti, ideoloških domen, območij družbene interakcije (Juvan 2003: 12). Identiteta se gradi skozi zgodbe, v pripovedih sebi in drug drugemu povemo, kdo smo (Barstad 2019: 3). Literatura je prostor, v katerem se artikulirajo vprašanja o naravi osebne identitete; pripoved je privilegirani žanr predvsem za konstrukcijo identitete, ker od nas zahteva, da like umestimo v prostor in čas (Barstad 2019: 4).

2 Nacionalna in etnična identiteta

Stane Južnič nacionalno in etnično identiteto definira takole: »Nacionalna in etnična identiteta sta izraziti skupinski identiteti.¹ Bržkone sta med najbolj kompleksnimi, pa še ne ujemata se vedno« (Južnič 1993: 265). Narod naj bi se razlikoval od etnije, v slednji še ni prave ideološke razčlenitve o enkratnosti, zgodovinski avtonomnosti in kontinuiteti (Južnič 1993: 265). Nacionalna in etnična identiteta sta bili v preteklosti glavni povod vojnih konfliktov med državami na številnih koncih sveta.

Nacionalna identiteta je posameznikov občutek pripadnosti določenemu narodu kot kohezivni celoti in je bila ključnega pomena za usodo sodobnih držav. Spreminjanje moči občutka človekove nacionalne identitete vpliva na njegovo družbeno-politično zaupanje. Igor Grdina (1999: 12) navaja, da je nacionalna identiteta nekaj dinamičnega in je odvisna od različnih gospodarskih, političnih, kulturnih dejavnikov, ki se v času in prostoru spreminjajo. Stane Južnič (1993: 306) razlaga, da nacionalna identiteta velja za eno od najbolj zapletenih in protislovnih, iz raznovrstnih drugih sestavljeno identiteto. Jože Vogrinc (2003: 41) pa trdi, da je nacionalna identiteta nekaj, kar je treba ohranjati, varovati, braniti ali razvijati. Predstavlja nenehno reproduciranje in reinterpretiranje vzorcev vrednot, simbolov, spominov, mitov in tradicij, ki tvorijo značilno dediščino narodov, in identificiranje posameznikov s temi vzorci, z dediščino in njenimi

¹ Izraz kolektivna identiteta je pojmovan kot kolektivna zavest o pripadanju določeni skupnosti, ki jo imajo bolj ali manj vsi njeni člani (Snoj 2022: 11).

kulturnimi prvinami (Smith 2005: 30). Posameznik je tudi sestavni člen skupine, družbe, naroda, pri oblikovanju njegove zavesti o narodnosti identiteti pa je pomembna zavest o vlogi naroda v skupnosti narodov (Čok 2008: 67).

Literatura ni preprost odraz nacionalne identitete oz. kolektivne zavesti, temveč le njen svojevrsten izraz (Grdina 1999: 12). Tomo Virk ugotavlja, da je bila književnost pri večini evropskih narodov narodna buditeljica in spodbujevalka ter ohranjevalka narodne zavesti. Odigrala je zelo pomembno vlogo na političnem polju nacionalnih osamosvojitvev in oblikovanja nacionalnih držav (Virk 2008: 3–4). Pri oblikovanju slovenske narodne zavesti sta imela poglobljeno vlogo slovenski jezik in literatura v slovenskem jeziku. Po Stanetu Grandi (2022: 407) je bilo vprašanje nastanka in oblikovanja slovenskega naroda mnogo stoletij prvenstveno jezikovno vprašanje. Kot nadalje zapiše avtor, je bila jezikovna tradicija močnejša od zgodovinske, ki je Slovence bolj ločevala kot združevala. Nič nas tako ne določa kot jezik in na njem sloneče zahteve na podlagi naravnega prava (Granda 2022: 408). Predanost slovenskemu jeziku in občutenje narodno-jezikovne skupnosti sta del slovenske identitete (Granda 2022: 409).

Stane Južnič navaja, da imamo etničnost kot identiteto za tisto, ki je dodeljena z rojstvom v določeni etnični skupini ali skupnosti. Pri pridobivanju take identitete je odločilnega pomena določena slučajnost, etnična identiteta se torej pridobi v že ustaljeni skupnosti (Južnič 1993: 268). Kot ugotavlja avtor, lahko etničnost spreminjajo tudi okoliščine, ki niso stvar osebnega izbora. Spreminjanje političnih ali državnih meja lahko pomeni začetek spreminjanja etnične identitete (Južnič 1993: 270). Središčni pomen v oblikovanju etnije ima jezik (Južnič 1993: 280). Velja za stalnega spremljevalca etničnosti (Južnič 1993: 281). Pismenost v etničnem (narodnem) jeziku je utrjevala etničnost, ji je pa škodovala, če se je uveljavljala v jeziku, ki je bil tej etničnosti tuj (Južnič 1993: 283). Poseben je bil pomen jezika kot instrumenta narodnega oblikovanja v posebnih zgodovinskih okoliščinah (Južnič 1993: 288).

Obe svetovni vojni sta zrušili nacionalistični ideal (Smith 2005: 163). Ideja nacionalnih držav ni bila nikoli v celoti dosežena. V nobenem zgodovinskem primeru ne najdemo vseh pripadnikov določenega naroda znotraj meja ene države. V obdobju med obema vojnama je nacionalizem postal vzrok kolektivnega nasilja, ki je privedlo do krhanja nacionalnih identitet. Roberta L. Coles piše, da obstajajo časi, ko je nacionalna identiteta izrazitejša. Mednarodni konflikti zahtevajo nacionalni diskurz in intenzivno potrebo po definiranju nacionalne identitete, močna nacionalna identiteta ljudi sčasoma napelje k samopožrtvovalnosti (Coles 2002: 4).

Vojna je prav tako povezana z vprašanjem spolne identitete, saj so bile tudi ženske aktivno vključene v boj za izgradnjo nacionalne identitete, s tem so pridobile svojo vlogo v družbi. Nira Yuval-Davis (2009: 21) zapiše, da je ena od najpomembnejših razlik med ženskami njihova pripadnost raznolikim etničnim in nacionalnim skupnostim. Avtorica še ugotavlja, da tako kot v vseh drugih aspektih spola in nacije ženske in moški tudi v vojni niso homogene

entitete. Različne skupine moških in žensk zasedajo različne položaje in različno sodelujejo v vojnah (Yuval-Davis 2009: 146). Večina vojakinj v vojski zaseda mesta, ki odsevajo spolno delitev dela – ženske so običajno tajnice, medicinske sestre ali učiteljice, redke zasedajo mesta, ki so specifično vojaška in se neposredno navezujejo na glavno vojaško nalogo, torej bojevanje in ubijanje (Yuval-Davis 2009: 157).

3 Tradicija vojne proze v književnosti slovenskih pisateljic

Tradicija pisanja vojne proze v književnosti slovenskih pisateljic se začne z Zofko Kveder. Silvija Borovnik (2007: 56) ugotavlja, da je v romanu *Hanka*, ki je v slovenščini izšel leta 1938, Kvedrova pa ga je napisala v hrvaščini leta 1918, pisateljica oblikovala močan ženski lik sredi vihre prve svetovne vojne, za roman pa je izbrala dnevniško-pisemsko obliko. Prva svetovna vojna je vzbudila zanimanje tudi pri Mariji Kmet (*Moja pota*, 1933) in Ilki Vašte (*Podobe iz mojega življenja*, 1964).² Nekatere slovenske pisateljice so pisale o drugi svetovni vojni: Mimi Malenšek (*V življenje*, 1948; *Daj mi roko, pomlad*, 1957; *Temna stran meseca*, 1960; *Sonce je obstalo*, 1976), Gitica Jakopin (*Devet fantov in eno dekle*, 1963), Manica Lobnik (*Mlade trave*, 1968; *Mrtvi odred*, 1976) idr.

V nadaljevanju se osredotočam na izbrane romane sodobnih slovenskih pisateljic, v katerih se vprašanje spolne identitete povezuje z oblikovanjem nacionalne identitete, saj vsebujejo zanimive primere ženskih likov, ki se v času druge svetovne vojne upirajo in bojujejo za obstoj slovenstva. Pri izboru sem upoštevala čas izida, osrednjo tematiko in žensko perspektivo. Obravnavam zlasti reprezentacijo osrednjih ženskih likov, posebno pozornost pa posvečam tudi temi in kronotopu v romanih. Namen analize je raziskati, kakšno vlogo zavzemajo ženski liki pri ohranjanju nacionalne identitete.

4 Analiza izbranih del

Pisateljica, prevajalka in gledališka igralka Nedeljka Pirjevec (1932–2003) je romaneskno delo *Saga o kovčku* (2003) napisala na osnovi avtobiografskih izkušenj, v delu je tematizirala lastno življenje in usodo svoje družine Florjančič, sočasno pa tudi zgodovino Cerkljanskega v času fašizma, med drugo svetovno vojno in po njej. Roman sinkretično združuje vojni, avtobiografski in družinski roman, z ženskim prikazom doživljanja druge svetovne vojne ter povojnega časa. Najprej se seznanimo z Dominkinim otroštvom, ki ga preživlja na Rupi s svojo družino, kjer mirno podeželsko življenje prekine prihod

² Ilka Vašte se je sicer posvetila tudi obdobju reformacije, in sicer v zgodovinskem romanu *Gričarji* (prim. Borovnik 2019).

oboroženih fašistov. Zaradi finančnih problemov se morajo preseliti v Cerkno, vendar kraj kmalu doseže fašistična okupacija, ki privede do prepovedi govorenja v slovenščini, zapiranja slovenskih posojilnic, italijanizacije slovenskih imen in priimkov ter fizičnega nasilja nad Slovenci. Italijanske učiteljice se znašajo nad domačimi učenci, tako je zasmehovanje prisotno v šolah: »V šoli pred tablo: učiteljica jo vpraša, koliko je osem krat sedem /.../ in nenadoma ne ve odgovora. 'Domenica,' reče učiteljica, 'che cosa stai pensando?' in potrka s 'taktirko' po mizi, 'Domenichina?' posmehljivo zakraka« (Pirjevec 2003: 85). Južnič ugotavlja, da so bili še posebej ostri fašistični režimi med obema vojnama. Avtor nadalje trdi, da so bili glede uveljavljanja nacionalnega jezika nepopustljivi in do nedržavnih jezikov nasilni. Tudi Slovenci so bili žrtve takih režimov (Južnič 1993: 285).

Dominka in druga dekleta na Primorskem pod italijansko oblastjo izgubljajo nacionalno identiteto (v tolminskem zavodu se smejo pogovarjati zgolj italijansko, posledično občutijo odtujenost v medsebojnih odnosih), zato pojejo osvobodilne pesmi in se priključujejo partizanskemu boju, med njimi tudi Dominkine sestre, ki ne marajo govoriti italijansko. Prav tako tudi vaščani utrjujejo zavest o narodni pripadnosti v Florjančičevi hiši, kjer odmeva slovenska beseda: »Kadar se tu zbere cerkveni zbor za vajo, potem ko so pevci prepešali s svojih domačij uro ali več hoda, je 'gornja hiša' docela natrpana« (Pirjevec 2003: 9). Pri konstituiranju nacije so bila pomembna vprašanja, ki zadevajo nacionalno zavest, zgodovinski spomin in še kaj (Južnič 1993: 307).

Dominka že kot otrok radovedno opazuje dogajanje okrog sebe in je vse-skozi priča partizanskim bojem, ki se odvijajo v bližini njenega domačega kraja, zato postane kurirka. Pogosto razmišlja o smrti in se pogumno sooča z vojno. S svojo otroško dobrotljivostjo sočustvuje z nasprotniki in s partizani, kljub slabim razmeram se ne preda in vztraja. Alojzija Zupan Sosič (2013: 49) zapiše, da je zaradi mladostne perspektive manj kritična in bolj usmiljena tudi do izdajalcev ali partizanskih prestopnikov. Florjančičevi se nenehno selijo. Denis Poniž (2003: 373) v spremni besedi navaja, da se v nobenem stoletju prej ni toliko ljudi (ne)prostovoljno selilo, izgubljalo domove, s tem pa tudi identiteto, individualno in kolektivno, pa tudi jezik in z jezikom dostojanstvo. Nadaljnja pot nadarjeno umetnico Dominko vodi na igralsko akademijo, kjer si z vso močjo prizadeva doštudirati, vendar jo pri uresničevanju ciljev ovirajo lakota, mraz in bolezen, toda ne obupa in vztrajno kljubuje težkim življenjskim pogojem ter doseže svoj cilj. Dominkina mati Emilija je močna in pogumna ženska, ki sama skrbi za otroke v času moževe odsotnosti (bojevanja na vzhodni fronti, bivanja v taborišču in zaporu), med bombardiranjem se skriva z njimi in jih odvrča od strahu: »Biti paničar – to je še hujše kot biti sredinec, je skoraj tako kot biti izdajalec. 'Take streljamo', je rekla zadnjič mama in Dominka se je zelo začudila, zakaj je rekla 'mi' /.../« (Pirjevec 2003: 113). Organizira nove selitve, razdaja se na vse strani (gostoljubna je do vaških revežev, Romov) in se zavzema za slovenstvo. Prepeva in recitira slovenske pesmi ter seznanja hčerke z njihovimi besedili. V izbruhih jeze

govori o narodnem ponosu in domoljubnosti, podpira partizanstvo in veruje v odrešitev lastnega naroda.

Pisateljica in učiteljica slovenščine Vilma Purič (1966) je objavila roman *Burjin čas* (2009), ki tematizira življenje v kraški vasi Repen med drugo svetovno vojno. Ne gre za klasični zgodovinski roman, saj vsebuje ženski pogled na vojno dogajanje in prepleta različne ženske zgodbe. V središču romana so ženski liki, ki so sposobni odkrito ljubiti in hrepenijo po boljšem življenju: šestnajstletna Brina, Brinina mati, vaška lepotica Malja in ostale vaščanke. Brina kot najmlajša hodi z ostalimi sovaščankami v Trst, kjer v premožne hiše in palače oddajajo lokalne dobrine.³ Tam se zaljubi v dvajsetletnega Italijana Pina, ki ji nežno dvori v tržaških kavarnah, ona pa se počuti nelagodno, saj se sestaja z Italijanom (na tem mestu besedila so dobro razvidni nemirni odnosi med slovenskim in italijanskim svetom). Renato Podbersič (2022: 644) ugotavlja, da so se odnosi med Italijani in Slovenci, zlasti v Trstu, prepletali z vprašanjema odnosov med mestom in podeželjem. Brinina mama je zaskrbljena zaradi njene ljubezni s tujcem, vendar ji tega ne razkrije zaradi svoje neodločnosti: »Mati ni bila odločna v besedah in dejanjih. Naj ji pove, kako je težko v ustih mleti tuje besede /.../« (Purič 2009: 87). Malja z materinstvom izpolnjuje domoljubne dolžnosti, a po moževem odhodu v partizane kot osamljena ženska ne zmore poskrbeti za svojega drugorojenega otroka. Ksenija Vidmar Horvat razlaga, da je materinstvo kraj, ki določi etnično identiteto nacije. Nacionalno materinstvo ni samo oblika ospoljenja ženskega telesa, ampak tudi področje njene rasizacije (Vidmar Horvat 2021: 22). Kot številni moški v vasi pade v boju tudi Maljin mož in jo zapusti z otrokoma. Maljo zelo prizadene boleča izguba, tako da gre iskat njegovo truplo, vendar se iskanje izkaže za neuspešno, povrh pa doživi še posilstvo.⁴ Brino ujamejo vojaki, vlečejo jo skozi ulice Trsta in zaprejo v tržaški zapor, kjer pred vhodom na straži prepozna uniformiranega Pina. Z zavezanostjo nacionalni identiteti uvidi, da je njuna ljubezen nemogoča, saj on sodeluje s fašisti, ona pa s partizani. Fašizem ogrozi slovenski narod kot celoto, zato ga mora zaščititi. Vzeta je iz svojega tradicionalnega okolja in postavljena v popolnoma nove situacije, ki izpodbijajo občutke zvestobe, empatije in medsebojne povezanosti. Do Trsta, prej njej edino poznanega mesta, začne hipoma gojiti odklonilen odnos: »Mestne tržaške ulice niso dišale po lubenicah kot v dneh, ko je Brina poskakovala po njih /.../ Danes so se ulice vleklye puste in spolzke od dežja« (Purič 2009: 149) – »Mesto se je zapredlo v zlobnosti, postalo je azil krvnikov, ječa ujetnikov, bivališče senc« (Purič 2009: 150). Zaslišujejo jo in pretepajo, vendar ničesar ne izda glede sporočila, ki ga prenaša. Znajde

³ Južno od Repna so bili kamnolomi in tam nekje je vodila pešpot do Opčin in nato v Trst, kjer je lačno mesto požiralo na Krasu pridelano hrano (Mercina 2009: 180).

⁴ Po Kseniji Vidmar Horvat so ženske navzven preoblikovane kot tarče moškega nasilja – kot sredstvo zloma nasprotnika. Ženska telesa veljajo za bistveni instrument moške vojne strategije, in sicer kot simbolno (in dejansko) bojno polje moškega brutalnega zavojevanja etničnega prostora drugih moških (Vidmar Horvat 2013: 27).

se v vojnem vrtincu, izkusi nasilje vojakov in živi v nevzdržnih razmerah. V zaporu doživlja vojne grozote, saj je priča neznosnemu smradu, kričanju in brutalnim mučenjem, vendar se privadi bolečini in ostane pogumna.

Zagnojijo se ji oči, skoraj slepa in vsa vročična leži, s strašnim pogumom premaguje bolečine in svojo krhkost.⁵ Južnič piše, da se človek razumljivo upira izgubi identitete. Po njegovem mnenju je bilo upornišvo nevarno, ker je bilo okrutno kaznovano, tudi s smrtjo in ne le s tepežem in z mučenjem. Temu se je bilo moč izogniti, vendar človek ne more biti brez identitete (Južnič 1993: 135). Ko se Brina naposled vrne, se mati zaveda, da jo bo morala vrniti življenju, saj je bila prej živahno dekle, sedaj pa je brez volje do življenja. Brinine sovaščanke so zveste skrbi za nataliteto, borijo se za družino in ohranjanje ljubezni, saj so v času vojnega nasilja prepuščene same sebi. Skupaj s sovaščani skrbijo tako za narodno kot tudi za jezikovno zavednost, govorijo namreč v repenskem dialektu. N. Yuval-Davis (2009: 73) trdi, da je v kmečkih družbah odvisnost ljudi od plodnosti »matere narave« prispevala k tesni povezanosti med skupnim ozemljem, skupno identiteto in ženskostjo. Po mnenju avtorice (Yuval-Davis 2009: 73) so ženske povezane z otroki in torej s prihodnostjo skupnosti in družine, a to se ne dogaja le v obdobjih vojne.

Roman *Da me je strah?* (2012), ki ga je izdala pesnica, pisateljica in novinarica Maruša Krese (1947–2013), hibridno prepleta vojni, družinski in ljubezenski roman, s prisotnimi avtobiografskimi elementi. Postavljen je v čas druge svetovne vojne in povojni čas, vse do sodobnosti, odvija se predvsem v Bogniči vasi, Ljubljani, na Primorskem in v Kočevskem rogu. Začetek zgodbe sega v dobo potujčevanja, ko slovenske učiteljke zamenjajo italijanski: »Otroci moji, držite se. Ne pozabite, kdo ste, kaj ste,« je še dejal učitelj slovenskega jezika, preden je ušel skozi okno« (Krese 2013: 10) – »/.../ so Italijani in Nemci zasedli mesto. Na mestni hiši je visela nekaj časa nemška zastava, potem spet italijanska. /.../ Mesto je bilo polno kljukastih križev in gimnazijo so spremenili v italijansko vojaško bolnišnico« (Krese 2013: 16). Učenci so predani domovini, saj za praznik 1. decembra, sicer prepovedan, počastijo spomin nanjo z minutnim molkom.

V romanu se mlada partizana v prvih letih druge svetovne vojne kljub negotovosti in nenehnemu strahu v gozdovih zaljubita. Lik Nje je neimenovana hrabra partizanka, zvesta narodnoosvobodilnim načelom, torej nepogrešljiva udeleženka oboroženega upora. Kasneje postane politična komisarka, ki premaguje nečloveške telesne in duševne napore. S svojimi prizadevanji si pridobi zaupanje soborcev, do katerih postaja vse bolj nepopustljiva. Ne odreče se moralni zavezanosti, je odločna in trdna ženska, opravlja pomembne naloge (sprejema strateške odločitve) ter se ne boji napadov okupatorjev: »Politika in jaz? /.../ In tako hodim od brigade do brigade, od vasi do vasi in opravljam

⁵ »Kosti njenega telesa so se nalezle krhkosti, prsi so se posrkale, krvavitve so ponehale, vse ženskosti so se osušile. Brina ni točila solz, ni tarnala, ni oprezala in ni več padala v nezavest« (Purič 2009: 157).

politično delo« (Krese 2013: 28). V romanu so partizanke kljub težkim okoliščinam zelo pogumne in vztrajne, celo bolj kot partizani. N. Yuval-Davis (2009: 148) meni, da so imele ženske, medtem ko niso sodelovale v bojih, vedno specifične vloge v spopadih, bodisi kot negovalke ranjenih in mrtvih bodisi kot utelešenje plena zmagovalcev.

Lik Nje z izjemnim pogumom, požrtvovalnostjo in izredno žensko močjo zna uresničiti zastavljene cilje, družbeni položaj pa si mora izboriti sama, saj ji oče kot edini hčerki ni dovolil hoditi v šolo, da je pomagala pri gospodinjskih delih in tako je v domačem okolju pristajala na stereotipno vlogo ženske.⁶ Katja Mihurko Poniž in Megi Rožič ugotavljata, da je vojna v romanih *Saga o kovčku* (2003) in *Da me je strah?* (2012) pomemben preobrat v zgodovinski in socialni situaciji, saj protagonistkama omogoči, da opustita tradicionalno žensko vlogo. Izkušnja vojne in povojna politična situacija vplivata na izgradnjo identitet obeh protagonistk (Mihurko Poniž in Rožič 2015: 210). Lik Njega pa je komandant, ki proti koncu vojne ostane brez noge in se zaradi telesne nepopolnosti počuti manjvrednega. Osrednja lika slovensko identiteto gradita z branjem knjig: »Spet bere. Kar naprej bere. Tako je srečna ob knjigi. Vseeno ji je, kaj bere. Samo da je knjiga. /.../ Brskala sva po knjižnih policah. Božala, vohala te knjižne zaklade« (Krese 2013: 107). Ona je knjige prebirala že med šolanjem v gimnaziji, On pa si jih je izposojal v grajski knjižnici, dokler ni pogorela. Marcello Potocco (2011: 135) navaja, da je literaturo možno razumeti kot enega temeljnih sredstev narodne unifikacije. Po mnenju raziskovalca (Potocco 2011: 135–136) je kljub Juvanovemu opozarjanju, da književnost ne more biti edino sredstvo oblikovanja narodne identitete, mogoče reči, da je med umetnostmi v »privilegiranem« položaju.

Lik Nje ima zaradi štiriletnega vojnega trpljenja popolnoma uničeno telo in dušo, toda doštudira in je aktivna na družbeno-političnem področju. Južnič navaja, da so premiki v osebni identiteti posledica travmatičnih doživetij. Avtor zapiše, da se v življenju posameznika naenkrat zgodijo tako velike spremembe, da pomenijo povsem novo situacijo, ki se ji je treba prilagoditi, sprememba sama pa lahko povzroči šok. Taka travmatična doživetja nastopijo v razmerah vojne, lahko pa so povezana s težkimi družbenimi pretresi, krizami; značilna so posebej za koncentracijska taborišča ali zapore (Južnič 1993: 133). V romanu *Da me je strah?* se protagonistoma pridruži hčerka, ki se sprva navdušuje nad partizanstvom, nato pa odrašča v upornico in zagovarja drugačne ideje kot starša, z željo po nomadstvu in hipijevstvu. Roman razkriva, da so vojna, okupatorsko nasilje in povojna oblast nesmiselni. Vojna vihra povzroča strah in grozo, svoboda pa prinaša negotovost in vprašanja, ki Slovence delijo še danes.

⁶ Po Kseniji Vidmar Horvat sta spol in nacionalizem povezani in soodvisni kategoriji. Nacionalizem v sebi nosi družinsko strukturo patriarhalnih razmerij, ki vključujejo medgeneracijske in spolne prenose dediščin in načinov pripadanja: moški nacionalni subjekt je subjekt moči, zakona, javnega; ženski subjekt emocionalnega, družinskega, zasebnega življenja (Vidmar Horvat 2014: 22).

Pisateljica in publicistka Tanja Tuma (1964) je ustvarila zgodovinski roman z ljubezenskimi in družbenokritičnimi prvini *Češnje, bele in rdeče* (2015), ki obravnava temo druge svetovne vojne in nazorno predstavi zgodovinske dogodke (vojno življenje v Brkinih in Ljubljani, partizanski vsakdan na Notranjskem in Primorskem). Delo nosi podnaslov *roman o spravi*, saj preteklosti ne smemo pozabiti, temveč moramo spregovoriti o polpretekli zgodovini in osvetliti dejstva, ki nam pripomorejo k dojetju in odpuščanju nemočnim žrtvam vojne. Roman nas prestavi v turbulentna leta 1943–1949, pa tudi v povojna leta 1991–2014. Osrednja dogajališča so brkinska vas Kozjane, Ljubljana, Notranjska, Primorska, osvobojena ozemlja in partizanska bolnica Franja. Začne se leta 1943 v Kozjanah, ko še ne polnoletna Valerija Batič razoroži četo pijanih italijanskih vojakov, da jim onemogoči dostop v vas. V šoli izkusi poitalijančevanje in se zaveda silovitega prodiranja Italijanov v Slovenijo. Sovražno je nastrojena proti njim, zato se bojuje zoper fašizem. Valerija je neustrašna in prikazana kot heroinja, saj se ubrani posilstva italijanskih vojakov, nato je aktivistka Osvobodilne fronte, prvoborka in odlična strelka, nosilka častnih odlikovanj in spomenice NOB, samozavestna in močna ženska: »Valerija se je v bojih dobro odrezala. Bilo ji je manj težko, kot si je sprva predstavljala, da bo. Med bitko so bile reči popolnoma jasne; sovražnik je nameril puško vanjo in vse, kar je bilo treba narediti, je bilo, da je ustrelila prva, ne da bi zgrešila« (Tuma 2015: 113). Karakterno je primerljiva z osrednjim ženskim likom iz romana *Da me je strah?*. Protagonistki sta emancipirani, saj se ne zadovoljita s stereotipno žensko vlogo, temveč postaneta borki. Valerija mora zaradi nevarnosti maščevanja, da je ne prepoznajo Italijani, v Ljubljano, kjer se nastani pri sovaščanki in prijateljici Adi, ki zaradi odpora do komunistov ne želi pristopiti k OF. Mirjana Nastran Ule poudarja, da je bila identiteta vedno problem zaradi nedeterminiranosti. Kot ugotavlja raziskovalka, nanjo mislimo takrat, ko ne vemo, kam spadamo, komu pripadamo, kam naj se umestimo. Vedno je bila ime za beg pred nejasnostjo ter način, kako se družbeno ustvarjeni problemi rešujejo z individualnimi napori (Nastran Ule 2000: 241–242).

Valerija živi še z Adino sestro Marjano, ki preživlja grozne travme, zavrača hrano in se izstrada, saj je bila medicinska sestra v taboriščih na Rabu in v Gonarsu, kjer je skrbela za otroke, ki so ji v naročju umirali od lakote. Ada poišče psihiatrično pomoč zanj pri zdravniku Andreju Strinarju, s katerim si ustvari družino. Podobne travme preteklosti doživlja tudi Andrejeva sestra Sanja, pianistka, ki je v Rusiji doživela grozote Stalinove predvojnne Moskve. Za razliko od brata se navdušuje nad komunizmom in s prebiranjem slovenskega leposlovja ohranja nacionalno identiteto. Zavaljo drugačnih ideoloških prepričanj se znajdejo na nasprotnih straneh, a se vseeno trudijo ostati prijatelji, predvsem Ada: »Valči, tako te imam rada, veš. Ti si mi kot sestrica, najboljša prijateljica. Karkoli je že Andreja privedlo med domobrance, jaz imam svojo glavo in svoje nazore. Kot žena mu moram pač stati ob strani /.../« (Tuma 2015: 135). Med ženskimi liki je najbolj nazorno izrisan lik Valerije, saj izkazuje dosledna in močna prepričanja, njena dejanja pa razkrivajo pogum, izhajajoč

iz volje do preživetja. Valerija zbeži in se pridruži partizanski enoti v okolici Cerknega, pozneje pa ob svojem delu v Ozni vzgaja hčerko Ano. Ob koncu vojne partizanske enote osvobodijo večino ozemlja, zato se domobranci znajdejo v nevarnosti. Ada poskuša zaščititi sina Tineta in ga preda Valeriji, ki ga vzame za svojega otroka.

Partizanska mati ponavadi pravimo ženam, ki so svojo materinsko skrbnost in požrtvovalnost prenesle s svojih otrok na partizane, skrbele so zanje in bdele nad njimi, kot so nekoč le nad lastnimi otroki (Vidmar Horvat 2013: 45). Valerija do konca življenja ostaja konformistična, da zaščiti svojo družino. Glavnina dogajanja je prikazana iz perspektive Valerije, konec romana pa pripovedujeta že priletna Ana in Tine, ki se ponovno zbližata in spravita ter seznanita z zamolčano preteklostjo. Odločitve, ki jih postopoma odtujijo in razdelijo na nasprotni strani, imajo daljnosežne posledice tudi za slovenski narod, ki še v današnjem času išče mir in spravo.

5 Sklep

V izbranih romanih sem raziskala, kako so ženski liki med drugo svetovno vojno ohranjali in poglobljali slovensko nacionalno identiteto. Dogajanja se v vseh teh delih večinoma nanašajo na dogodke na Primorskem, kjer je bila nacionalna identiteta še posebej ogrožena, zato so se primorski Slovenci odločno priključevali narodnoosvobodilnemu boju. V ospredju so ženski liki, čeprav v vojnih romanih navadno nastopajo moški liki. Pogled na vojno skozi ženske oči pomeni, da postanejo ženske vidne in aktivne udeleženke z vojaškim zanosom, junakinje in upornice proti okupatorjem, četudi se večkrat pojavljajo v manj nasilni obliki kot moški udeleženci, denimo kot kurirke (Dominka, Brina), komisarke (Ona) in medicinske sestre (Marjana). Dominka v primerjavi z neimenovano protagonistko iz romana *Da me je strah?* nima dominantne vloge v neposrednem družbenem dogajanju, saj osrednja vloga pripada Dominkinemu očetu. Brina izgubi ženskost, zato jo primerjamo z anonimno junakinjo. Obe postaneta otopeli, saj se zaradi neizmerne poguma in trdnosti navadita na neznosne muke. Medtem ko Ona kot odrasla ženska aktivno sodeluje v partizanskih bitkah, se Brina sooči z vojno mladoletna. Nekatere ženske imajo izrazite bojne vloge (prizadevni partizanki Ona in Valerija), niso omejene na podporne in zdravniške položaje. V vojni se njihova vloga močno spremeni, niso potisnjene le v družinske dolžnosti, saj prevzamejo odgovornost za narod, borijo se za domovino in nasprotujejo potujčevanju ter tako prispevajo k vojnim prizadevanjem. Dosledno uporabljajo materni jezik in ostajajo ponosne nanj. Ženske v tradicionalnih vlogah med vojno obdržijo ženskost predvsem z ohranjanjem materinstva kot temelja spola in nacionalne identitete (v romanu *Burjin čas*). Protagonistke so pravo nasprotje pasivnim ženskam, ker se neposredno soočajo z vojnimi grozotami. Razvijejo močno nacionalno identiteto, ki jo spremljajo moralne vrline. Kljub trpljenju kljubujejo absurdnim razmeram in

se pogosto izkažejo za močnejše ter vztrajnejše od moških. Ob doživljanju travmatičnih dogodkov dobro prenašajo osamljenost, žalovanje, preobremenjenost in bremena odgovornosti. V povojnem obdobju ostanejo aktivne in uresničijo svoje zastavljene karijerne cilje (Dominka v *Sagi o kovčku*) ali se zaposlijo na uglednih družbenih položajih (Ona v *Da me je strah?*, Valerija v *Češnjah, belih in rdečih*). Izbrana dela nosijo močno sporočilo, da se ni smiselno spominjati preteklih grozodejstev in gojiti sovraštvo. Razmišljati bi morali o sedanjosti in prihodnosti.

VIRI

- Maruša KRESE, 2013: *Da me je strah?* Novo mesto: Goga.
 Nedeljka PIRJEVEC, 2003: *Saga o kovčku*. Ljubljana: Nova revija.
 Vilma PURIČ, 2009: *Burjin čas*. Trst: Mladika.
 Tanja TUMA, 2015: *Češnje, bele in rdeče*. Ljubljana: Karantanija.

LITERATURA

- Guri E. BARSTAD, Karen S. P. KNUTSEN in Elin Nesje VESTLI, 2019: *Exploring Identity in Literature and Life Stories*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
 Silvija BOROVIK, 2007: Uporništvo ženskih likov v prozi Zofke Kveder. *Jezik in slovnost* 52/5, 53–62.
 – –, 2019: Reformacija v zgodovinskem romanu Ilke Vašte Gričarji. *Slavia Centralis* 12/1, 345–354.
 Roberta L. COLES, 2002: War and the Contest over National Identity. *The Sociological Review* 50/4, 1–32.
 Lucija ČOK, 2008: Premagati meje, ki jih nosimo v sebi. *Medkulturni dialog kot temeljna vrednota EU*. Ur. Vesna Mikolič in Krištof Jacek Kozak. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales. 65–71.
 Stane GRANDA, 2022: Rojstvo političnega slovenstva glede na jezik in teritorij. *Kolektivne identitete skozi prizmo zgodovine dolgega trajanja: slovenski pogledi*. Ur. Vanja Kočevar. Ljubljana: Založba ZRC. 405–435.
 Igor GRDINA, 1999: *Od rodoljuba z dežele do meščana*. Ljubljana: Studia humanitatis.
 Marko JUVAN, 2003: Stil in identiteta. *Jezik in slovnost* 48/5, 3–18.
 Stane JUŽNIČ, 1993: *Identiteta*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
 Marija MERCINA, 2009: O avtorici, romanu in bralcu. *Vilma Purič, Burjin čas: Spremni esej*. Trst: Mladika. 179–187.
 Katja MIHURKO PONIŽ in Megi ROŽIČ, 2015: Izgradnja ženske identitete v dialogu z zgodovino: Krese, Pirjevec, Wolf. *Primerjalna književnost* 38/3, 209–227.
 Mirjana NASTRAN ULE, 2000: *Sodobne identitete v vrtincu diskurzov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Renato PODBERSIČ, 2022: Judje v Julijski krajini – med lojalnostjo in odrinjenostjo. *Kolektivne identitete skozi prizmo zgodovine dolgega trajanja: slovenski pogledi*. Ur. Vanja Kočevar. Ljubljana: Založba ZRC. 637–656.

Denis PONIŽ, 2003: Z ljubeznijo prežarjeni spomin. *Nedeljka Pirjevec, Saga o kovčku: Spremna beseda*. Ljubljana: Nova revija. 353–375.

Marcello POTOCCO, 2011: (Janko Kos in) problem narodnih identifikacij. *Primerjalna književnost* 34/3, 127–138.

Anthony D. SMITH, 2005: *Nacionalizem. Teorija, ideologija, zgodovina*. Ljubljana: Krtina.

Marko SNOJ, 2022: Slovanski jezik v vzhodnih Alpah na prelomu prvega in drugega tisočletja, slovenščina in Slovenci. *Kolektivne identitete skozi prizmo zgodovine dolgega trajanja: slovenski pogledi*. Ur. Vanja Kočevar. Ljubljana: Založba ZRC. 11–25.

Ksenija VIDMAR HORVAT, 2013: *Zamišljena mati: spol in nacionalizem v kulturi 20. stoletja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

– –, 2014: *Ženske na poti, ženske napoti: migrantke v slovenski nacionalni imaginaciji*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

– –, 2021: *Revizije spola: študije o ženski v postnacionalni družbi*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Tomo VIRK, 2008: Zakaj je književnost pomembna? *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ur. Boža Krakar Vogel. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. (Obdobja, 25). 3–13.

Jože VOGRINC, 2003: Čemu »nacionalna identiteta« in »nacionalni interes« v kulturni politiki? *Nacionalna identiteta in kultura*. Ur. Neda Pagon in Mitja Čepič. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo. 37–51.

Nira YUVAL-DAVIS, 2009: *Spol in nacija*. Ljubljana: Sophia.

Alojzija ZUPAN SOSIČ, 2013: Etika partizanov v sodobnem slovenskem romanu. *Etika v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ur. Aleksander Bjelčevič. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. (SSJLK, 49). 46–53.

THE EFFORT OF FEMALE CHARACTERS TO PRESERVE NATIONAL IDENTITY IN THE SELECTED NOVELS BY CONTEMPORARY SLOVENIAN FEMALE WRITERS

In selected novels I researched how female characters preserved and deepened Slovenian national identity during the Second World War. The actions in all these works mostly refer to the events in Primorska, where the national identity was particularly threatened, which is why the coastal Slovenians resolutely joined the national liberation struggle. In the foreground are female characters, even though it is usually male characters that appear in war novels. A view of the war through women's eyes means that women become visible and active participants with military enthusiasm, heroines and rebels against the occupiers, even if they often appear in less violent form than the male participants. We see them in roles such as couriers (Dominka, Brina), commissioners (Ona) and nurses

(Marjana). Dominka, compared to the unnamed female protagonist from the novel *Da me je strah?*, does not have a dominant role in immediate social action, as the central role belongs to Dominka's father. Brina loses her femininity, so we compare her to an anonymous heroine. Both become numb, as they get accustomed to unbearable torments as a result of immense courage and fortitude. While Ona as an adult woman actively participates in partisan battles, Brina faces the war as a minor. Some women have distinct combat roles (hard-working female partisans Ona and Valerija), not limited to support and medical positions. In war, their role changes dramatically – they are not only pushed into family duties, but take responsibility for the nation, fight for the homeland and oppose occupation, thereby contributing to the war effort. They consistently use their mother language and remain proud of it. Women in traditional roles during the war retain femininity, especially by preserving motherhood as the foundation of gender and national identity (as in the novel *Burjin čas*). The female protagonists are the exact opposite of passive women because they directly face the horrors of war. They develop a strong national identity accompanied by moral virtues. Despite suffering, they defy absurd conditions and often prove to be stronger and more persistent than men. When experiencing traumatic events, they tolerate loneliness, grief, and an overburdening of responsibility as well. In the post-war period, they remain active and achieve their set career goals (Dominka in the *Saga o kovčku*) or get employed in prominent social positions (Ona in *Da me je strah?*, Valerija in *Češnje, bele in rdeče*). The selected works carry the powerful message that it does not make sense to dwell on past atrocities and cultivate hatred. We should instead focus on the present and the future.
